

TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUVCHILARNI ZO'RAVONLIKDAN HIMOYA QILISHNING DOLZARB MASALALARI

Xakimova Xavasxon Yokubjonovna

Farg'ona viloyati Oltiariq tumani 6-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim muassasalarida o'quvchilarni zo'rvonlikning turli ko'rinishlaridan himoya qilishning dolzarb masalalari tahlil qilinadi. Zo'rvonlikning o'quvchilarning jismoniy va ruhiy salomatligiga, shaxsiy rivojlanishiga hamda ta'lim jarayonidagi faolligiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri yoritilgan. Shuningdek, maktab muhitida uchraydigan jismoniy, psixologik, ijtimoiy va kiberzo'rvonlik holatlarining oldini olish, xavfsiz ta'lim muhitini yaratish, o'quvchilarning huquqiy va psixologik himoyasini ta'minlash masalalari ko'rib chiqilgan. Maqolada pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va jamoatchilikning hamkorlikdagi faoliyati hamda profilaktik tadbirlarning zo'rvonlikka qarshi kurashishdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: *ta'lim muassasasi, o'quvchilar, zo'rvonlik, jismoniy zo'rvonlik, psixologik zo'rvonlik, kiberzo'rvonlik, ruhiy salomatlik, xavfsiz ta'lim muhiti, profilaktika, psixologik himoya, huquqiy himoya, maktab psixologi, pedagogik yondashuv, ota-onalar hamkorligi, bolalar huquqlari, ijtimoiy xavfsizlik.*

Kirish

Bugungi kunda bolalar va o'smirlarning huquqlari, xavfsizligi hamda har tomonlama sog'lom rivojlanishini ta'minlash dunyo miqyosida dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ta'lim muassasalari nafaqat bilim beruvchi maskan, balki o'quvchilarning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jihatdan kamol topishini ta'minlaydigan muhim ijtimoiy institutdir. Shu sababli maktablarda xavfsiz va sog'lom ta'lim muhitini yaratish, o'quvchilarni har qanday zo'rvonlik va tazyiqlardan himoya qilish ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Zo'rvonlik bolalar va o'smirlarning ruhiy hamda jismoniy salomatligiga jiddiy zarar yetkazuvchi omillardan biri hisoblanadi. U jismoniy tajovuz, psixologik bosim, haqorat, tahqirlash, kamsitish, ijtimoiy chetlashtirish yoki zamonaviy axborot texnologiyalari vositasida amalga oshiriladigan kiberzo'rvonlik shakllarida namoyon bo'lishi mumkin. Bunday holatlar o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi, ularda qo'rquv, xavotir, tushkunlik va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Natijada o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi faolligi susayadi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari pasayadi va shaxs sifatida rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

So‘nggi yillarda ta‘lim muassasalarida o‘quvchilar o‘rtasidagi nizolar, tajovuzkor xatti-harakatlar va kiberzo‘ravonlik holatlarining ortib borayotgani ushbu muammoning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi natijasida zo‘ravonlikning yangi shakllari paydo bo‘lib, bu holat bolalarning psixologik xavfsizligini ta‘minlash bo‘yicha yangi yondashuvlarni talab etmoqda. Ayniqsa, internet tarmog‘i orqali amalga oshiriladigan kamsitish, tahdid va haqoratlar o‘quvchilarning ruhiy holatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, ularda emotsional beqarorlikni yuzaga keltirishi mumkin.

O‘quvchilarni zo‘ravonlikdan himoya qilish faqatgina muammoni aniqlash bilan cheklanib qolmasdan, uning oldini olishga qaratilgan tizimli va kompleks choralarni amalga oshirishni ham talab qiladi. Bunda ta‘lim muassasalarida sog‘lom psixologik muhit yaratish, o‘quvchilarda o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamjihatlik kabi ijtimoiy fazilatlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, o‘quvchilarning huquqiy savodxonligini oshirish, nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish va zo‘ravonlikning salbiy oqibatlarini haqida muntazam tushuntirish ishlarini olib borish zarur. Mazkur jarayonda pedagoglar, psixologlar va ota-onalarning o‘zaro hamkorligi alohida o‘rin tutadi. O‘qituvchilar o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni kuzatib borish, zo‘ravonlikka moyillik belgilarini erta aniqlash va zarur choralarni ko‘rishda muhim rol o‘ynaydi. Maktab psixologlari esa profilaktik, diagnostik va korreksion ishlar orqali o‘quvchilarning ruhiy salomatligini qo‘llab-quvvatlaydi. Ota-onalarning farzandlari bilan samimiy muloqoti va ularning muammolariga e‘tiborli munosabati ham zo‘ravonlikning oldini olishda muhim omillardan biridir. Bugungi kunda xalqaro va milliy darajada bolalarni zo‘ravonlikdan himoya qilishga qaratilgan ko‘plab huquqiy-me‘yoriy hujjatlar qabul qilingan. Ularning asosiy maqsadi har bir bolaning xavfsiz va qulay muhitda yashashi, ta‘lim olishi hamda o‘z salohiyatini to‘liq namoyon etishi uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni zo‘ravonlikdan himoya qilish masalasi nafaqat pedagogik va psixologik, balki muhim ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Ta‘lim muassasalari o‘quvchilarning bilim olishi, ijtimoiylashuvi va shaxs sifatida shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli maktablarda xavfsiz, sog‘lom va qo‘llab-quvvatlovchi muhitni yaratish ta‘lim tizimining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O‘quvchilarni zo‘ravonlikdan himoya qilish masalasi nafaqat pedagogik, balki psixologik, huquqiy va ijtimoiy jihatdan ham dolzarb ahamiyatga ega. Chunki zo‘ravonlikning har qanday ko‘rinishi bolaning jismoniy va ruhiy salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, uning shaxsiy rivojlanishiga, o‘quv faoliyatiga va ijtimoiy munosabatlariga zarar yetkazadi. Zo‘ravonlik – bu bir shaxsning boshqa shaxsga nisbatan jismoniy, ruhiy yoki ma‘naviy zarar yetkazishga qaratilgan xatti-

harakatlaridir. Ta'lim muassasalarida zo'ravonlik turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin. Jismoniy zo'ravonlik urish, turtish, tan jarohati yetkazish kabi harakatlarni o'z ichiga olsa, psixologik zo'ravonlik tahqirlash, haqorat qilish, qo'rqitish, masxara qilish va kamsitish orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, o'quvchini jamoadan ajratib qo'yish, mensimaslik yoki muloqotdan chetlashtirish kabi holatlar ham ijtimoiy zo'ravonlikning ko'rinishlari hisoblanadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davrda esa kiberzo'ravonlik muammosi ham keng tarqalmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar va internet vositalari orqali amalga oshiriladigan tahdid, haqorat va kamsitishlar o'quvchilarning ruhiy holatiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin.

Zo'ravonlikning o'quvchilarga ta'siri ko'p qirrali bo'lib, uning oqibatlari uzoq muddat davom etishi mumkin. Zo'ravonlikka duch kelgan bolalarda qo'rquv, xavotir, tushkunlik, yolg'izlik hissi va o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi kuzatiladi. Ayrim hollarda bunday o'quvchilar muloqotdan qochishga, jamoadan ajralib qolishga yoki ta'lim jarayoniga qiziqishni yo'qotishga moyil bo'ladi. Zo'ravonlik o'quvchilarning diqqatini jamlashiga, bilimlarni o'zlashtirishiga va akademik natijalariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada o'quvchilarning maktabga bo'lgan munosabati yomonlashishi va ularning shaxsiy rivojlanishida turli muammolar yuzaga kelishi mumkin. Ta'lim muassasalarida zo'ravonlikning kelib chiqishiga turli omillar sabab bo'ladi. Oiladagi nosog'lom muhit, tarbiyadagi kamchiliklar, ota-onalarning e'tiborsizligi yoki haddan tashqari qat'iy munosabati bolalarda agressiv xulq-atvor shakllanishiga olib kelishi mumkin. Shuningdek, tengdoshlar ta'siri, ijtimoiy muhit, ommaviy axborot vositalaridagi zo'ravonlik sahnalari va internetdagi salbiy kontentlar ham bolalarning xulq-atvoriga ta'sir ko'rsatadi. Ba'zan o'quvchilarning emotsiyalarini boshqara olmasligi, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham zo'ravonlik holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Zo'ravonlikning oldini olishda profilaktik ishlar alohida ahamiyat kasb etadi. Profilaktika ishlari zo'ravonlik sodir bo'lishidan oldin uning sabablarini bartaraf etishga qaratiladi. Ta'lim muassasalarida o'quvchilarga zo'ravonlikning salbiy oqibatlari haqida muntazam ma'lumot berish, huquqiy savodxonlikni oshirish va sog'lom muloqot madaniyatini shakllantirish muhim hisoblanadi. Turli seminarlar, davra suhbatlari, treninglar va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar orqali o'quvchilarda bag'rikenglik, hamjihatlik va o'zaro hurmat tuyg'ularini rivojlantirish mumkin.

O'quvchilarni zo'ravonlikdan himoya qilishda maktab psixologining o'rnini beqiyosdir. Psixolog o'quvchilarning ruhiy holatini muntazam o'rganib boradi, zo'ravonlikka moyillik yoki uning qurboni bo'lish xavfi mavjud bo'lgan bolalarni aniqlaydi. Psixologik diagnostika, individual suhbatlar, maslahatlar va korreksion mashg'ulotlar orqali o'quvchilarning ruhiy barqarorligini mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, psixolog ota-onalar va pedagoglarga zarur tavsiyalar berib, zo'ravonlik holatlarining oldini olish bo'yicha hamkorlikni yo'lga qo'yadi.

Pedagoglarning faoliyati ham bu jarayonda katta ahamiyatga ega. O‘qituvchilar o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarni kuzatib borishlari, nizoli vaziyatlarga befarq bo‘lmasliklari va har qanday zo‘ravonlik holatlariga o‘z vaqtida munosabat bildirishlari lozim. Sinfda do‘stona va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish, adolatli munosabatni ta‘minlash hamda o‘quvchilarning fikrini hurmat qilish zo‘ravonlikning oldini olishga xizmat qiladi. Ota-onalar bilan hamkorlik zo‘ravonlikka qarshi kurashning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ota-onalar farzandlari bilan muntazam muloqot qilishlari, ularning kayfiyati va xulq-atvoridagi o‘zgarishlarga e‘tibor berishlari zarur. Farzandlarga mehr-muhabbat va e‘tibor ko‘rsatish, ularning muammolarini tinglash va zarur hollarda mutaxassislarga murojaat qilish bolalarni turli salbiy holatlardan himoya qilishga yordam beradi. Bugungi kunda kiberzo‘ravonlikning oldini olish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O‘quvchilarga internetdan xavfsiz foydalanish qoidalarini o‘rgatish, shaxsiy ma‘lumotlarni himoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirish va virtual muloqot madaniyatini rivojlantirish zarur. Ta‘lim muassasalari tomonidan raqamli xavfsizlikka oid targ‘ibot ishlari olib borilishi o‘quvchilarning internet muhitida duch kelishi mumkin bo‘lgan xavflardan himoyalashiga yordam beradi. Shuningdek, ta‘lim muassasalarida bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha samarali mexanizmlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilar o‘z huquqlarini bilishlari, zo‘ravonlik holatlariga duch kelganlarida kimga va qanday murojaat qilish kerakligini tushunishlari lozim. Bunday yondashuv o‘quvchilarning o‘zlarini himoyalangan his qilishlariga va muammolarni yashirmasdan ochiq muhokama qilishlariga imkon yaratadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, ta‘lim muassasalarida o‘quvchilarni zo‘ravonlikdan himoya qilish bugungi kunda ta‘lim tizimi oldida turgan eng muhim va dolzarb vazifalardan biridir. Zo‘ravonlikning jismoniy, psixologik, ijtimoiy va kiber ko‘rinishlari o‘quvchilarning ruhiy salomatligi, ta‘limdagi muvaffaqiyati va shaxsiy rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli har bir ta‘lim muassasasida o‘quvchilarning xavfsizligini ta‘minlash va zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan tizimli ishlarni amalga oshirish zarur. Tadqiqotlar va amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, zo‘ravonlikka duch kelgan o‘quvchilarda qo‘rquv, xavotir, tushkunlik, o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishi, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar hamda o‘quv faoliyatiga qiziqishning susayishi kuzatiladi. Bu holatlar nafaqat o‘quvchining bugungi hayotiga, balki uning kelajakdagi shaxsiy va kasbiy faoliyatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun zo‘ravonlik holatlarini erta aniqlash va o‘z vaqtida profilaktik choralarni ko‘rish muhim ahamiyatga ega. O‘quvchilarni zo‘ravonlikdan himoya qilishda sog‘lom psixologik muhit yaratish, o‘zaro hurmat va bag‘rikenglik madaniyatini shakllantirish, huquqiy savodxonlikni oshirish hamda

nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim omillar hisoblanadi. Shuningdek, maktab psixologlari tomonidan olib boriladigan diagnostik, profilaktik va korreksion ishlar o‘quvchilarning ruhiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda pedagoglar, psixologlar, ota-onalar va jamoatchilikning hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning muammolariga befarq bo‘lmaslik, ularga doimiy psixologik va ma‘naviy yordam ko‘rsatish hamda xavfsiz ta‘lim muhitini yaratish zo‘ravonlikning oldini olishda samarali natijalar beradi. Ayniqsa, zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davrda kiberzo‘ravonlikka qarshi kurashish va o‘quvchilarning raqamli xavfsizligini ta‘minlash ham muhim vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vohidov M.V. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
6. Musurmonova O. Oila ma‘naviyati va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
7. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Internet ma‘lumotlari.